

Jornades: Conèixer les fàbriques del Bages

Els Comtals, la colònia industrial de Manresa

Jaume Serra i Lluís Virós¹

Quan s'estudia la industrialització, en els darrers temps s'ha donat molta importància al fenomen de les colònies industrials. Aquests pobles edificats de nou, que estan repartits per les vores dels rius i allunyats dels nuclis de població, tenen un exemple al terme de Manresa, la colònia dels Comtals. Després d'una visita organitzada pel Centre d'Estudis del Bages el passat 2 de febrer del 2013, del treball desenvolupat en el marc del "Pla especial de protecció del patrimoni històric, arquitectònic, arqueològic i paisatgístic de Manresa" i del Taller de Memòria Viva dels Condals (2007), s'han recollit prou notícies de la Colònia dels Comtals com per actualitzar els coneixements que en tenim.

Els Comtals és l'única colònia obreira completa del terme de Manresa, al costat del Cardener. Altres conjunts industrials com les fàbriques del Guix, la Vermella i la Blanca a Sant Pau, també compten amb habitatges i altres serveis, però són més a prop del nucli urbà de Manresa i s'han de considerar més aviat casos de construcció d'habitatge obrer finançat per empreses que no pas colònies industrials.²

Els Comtals tanquen l'eix industrial del Cardener en el terme de Manresa i combinen una característica arquitectura industrial amb un paisatge rural típic del Bages, amb vinya, horta i bosc de ribera. La importància patrimonial d'aquest eix industrial, desenvolupat al

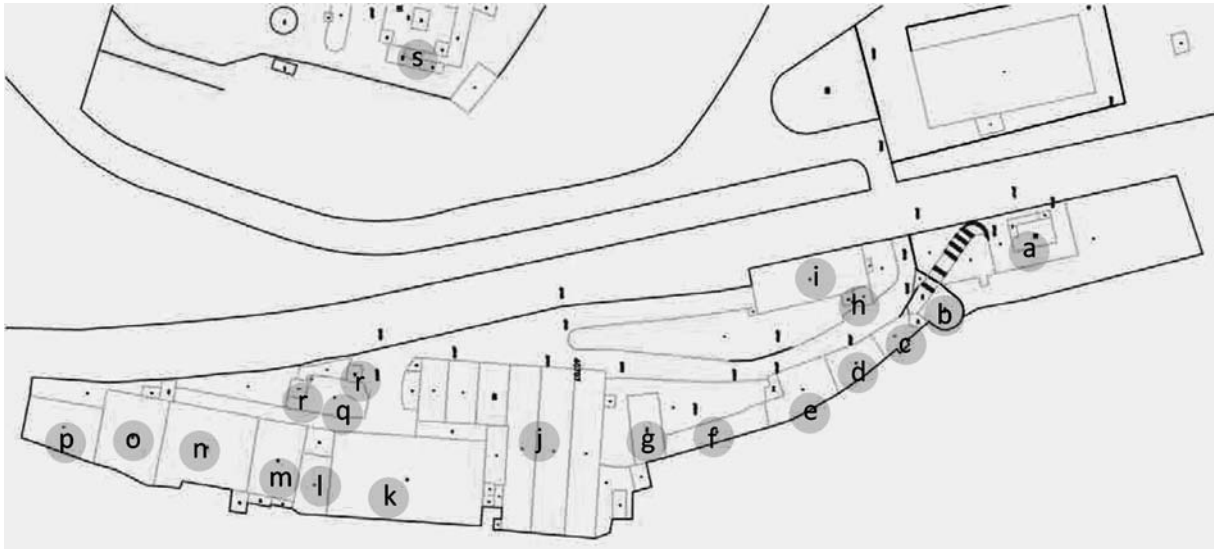
Vista frontal del conjunt fabril. (foto: Jaume Serra)

segle XIX per aprofitar l'aigua del riu, només és perceptible avui dia en zones apartades del nucli urbà com aquesta i en alguns elements conservats a Manresa com la fàbrica dels Panyos.

La colònia dels Comtals també ha estat modificada per la carretera de Manresa a Abrera, que parteix el conjunt per la meitat, deixa a un cantó l'actual barri d'habitatges i, a l'altre, la

casa de l'amo i el conjunt industrial.

Hem dividit aquest article en dues parts, un resum de la història dels usos industrials que s'han fet d'aquest emplaçament i una descripció detallada dels diferents equipaments de la colònia: el conjunt fabril, la casa de l'amo i el seu entorn, els habitatges obrers i els sistemes energètics.

Distribució dels espais en el conjunt fabril:

a. Estació (avui desapareguda), b. Escola i habitatges, c. Estanc, d. Casa del director, e. Habitatges, f. Antic teatre (desaparegut), g. Botiga de la Cooperativa Obrera Manresana i habitatges, h. Porteria, i. Moll de càrrega connectat a la via del tren, j. Nau d'una planta amb coberta de dent de serra de 1944, k. Ala nord de la fàbrica de 1942, l. Antic cos central que conté l'escala principal, m. Cos central de 1918 en el que hi ha el nom de la fàbrica. Conté les turbines, n. Ala sud de la fàbrica de 1918, o. Cos afegit de l'ala sud dels anys quaranta, p. Cos afegit de l'ala sud dels anys cinquanta, q. Antiga manyeria i magatzem, r. Transformadors elèctrics, s. Torre de l'amo

La història d'un emplaçament industrial³

Els orígens

Els Comtals es coneixen des de l'edat mitjana. El lloc dels Comtals apareix citat el 1049, quan els vescomtes de Barcelona, Udaldar i Guilla i els seus fills, van vendre a l'abat de Santa Cecília de Montserrat, Guillem, un alou situat al terme del castell de Bonifaci, en el lloc dels Comtals. En un fogatge del 1365-70 i surt el mas Comtals com a dependent del monestir de santa Cecília de Montserrat. Fins a l'any 1861, la finca i la capella havien estat propietat de la família noble manresana dels Soler de la Plana, que també hi tenien un molí paperer.⁴

Primeres etapes d'ús industrial

Els Comtals és un indret ideal per a l'aprofitament de l'energia hidràulica i les primeres instal·lacions que hi hagué foren tres molins paperers que havien demanat l'establiment d'ús de l'aigua al final del segle XVII.⁵ Els molins paperers eren unes modestes factories preindustrials que funcionaven amb rodes hidràuliques i que, probablement, compartien la mateixa resclosa i canal.

La història industrial dels Comtals es pot dividir en cinc etapes segons l'empresa que s'ha fet càrrec de les instal·lacions. La primera etapa, de 1804 a 1851, comença quan un dels molins es va vendre el 1804 a una societat formada per Marià Sagristà i Joan Baptista Vilaseca per construir una fàbrica de filar cotó com les que s'havien començat a instal·lar a Manresa des de 1802⁶ i que, de fet, són les primeres instal·lacions industrials de la comarca. L'empresa creada per Sagristà i Vilaseca va haver de superar diversos problemes durant la seva existència. En primer lloc, la Guerra del Francès (1808-1814) va perjudicar Vilaseca, inculpat d'afrancesat (o traïdor). Els socis explotaven la fàbrica per separat, és a dir, que cada soci feia funcionar la fàbrica durant una temporada. Vilaseca va vendre la seva part de la fàbrica l'any 1816 tota la propietat passà a mans de Marià Sagristà, que va tenir problemes de finançament per motius familiars i el 1830 es veié obligat a cedir una part del capital al seu germà Josep Ignasi com a pagament de la legítima que li devia de feia temps.⁷

En aquest període la fàbrica també estigué afectada (segurament aturada)

per la primera Guerra Carlina. Després, el 1844, comptava amb 14 «màquines franceses» de filar (o *mulejennies*) que feien fils gruixuts per a ordit i trama,⁸ mentre que el 1851 declarava 2.880 fusos.⁹ Fins l'any 1861 la propietat dels Comtals es mantenia dividida.

La segona etapa industrial dels Comtals, de 1861 a 1917, comença amb la compra de la fàbrica i d'un altre dels tres molins per part de la societat Vallès Vidal i Solà i amb la incorporació del tercer molí en la fàbrica.¹⁰ El 1854 comença el procés d'unificació quan el propietari Joaquim Abadal va vendre al seu nebot, Josep Solà i Abadal, els edificis, terra, mobles i utensilis del segon molí paperer, juntament amb la presa i el canal. Aquesta venda va provocar la creació de la raó social "Vidal, Vallès i Solà", a la qual Josep Solà aportava el conjunt de la finca adquirida al seu oncle. Poc després, la societat adquireix els drets d'ús del tercer molí paperer a en Ramon Soler de la Plana, d'acord amb un cens convingut. Finalment, l'any 1861 adquireixen la fàbrica de filatura a Francesc Sagristà i Font, que venia en nom seu i en el dels descendents del seu oncle, per 240.000 rals.

Segons Josep Camprubí (1994),

aquesta empresa passà per diverses vicissituds internes i externes, com la problemàtica social sorgida a l'època, que acabaren amb el desmembrament de la societat. Quedaren com a únics propietaris Ignasi Vidal i els seus germans, amb dues activitats ben definides: el tèxtil, constituïda pel salt d'aigua i la maquinària procedent de Vidal i Vallès (Solà ja s'havia separat de l'empresa l'any 1866), i la rústica, bàsicament dedicada al cultiu de les vinyes. El 1876 produïa 2.400 kg setmanals de fil de cotó i tenia 160 obrers ocupats, el 1880 feia funcionar 6.600 fusos, 26 cardes i 170 telers i el 1890, en una època molt conflictiva per al tèxtil català, Ignasi Vidal declarava només 4.600 fusos i 47 telers.

La tercera etapa empresarial comença el 1917 quan els germans Ramon i Pere Bach Escofet, procedents de la conca del Ter, adquiriren a la família Vidal, que aleshores desplaçava les seves activitats a la nova colònia Vidal de Puig-Reig, la finca amb la colònia i la fàbrica dels Comtals. L'any següent aixecaren l'edifici conegut com la fàbrica nova. Els Bach portaren immigració de la Colònia Roig de Ripoll, principalment els alts càrrecs de la fàbrica que explotaven al riu Ter, i edificà els dos blocs de pisos que hi ha a la colònia. Durant aquests anys es va consolidar la colònia amb els seus serveis característics.

El paternalisme industrial: l'ambient social d'una colònia durant el franquisme

La quarta etapa dels Comtals s'inicia l'any 1942 quan Miguel Villà, que tenia fàbriques a Rubí i a Rellinars, va adquirir l'empresa, tot i que continuarà funcionant amb el nom d'Hilaturas Bach SA. Sota la gestió de Villà, els Comtals van reprendre l'activitat i el creixement que s'havia trencat amb la Guerra Civil. Durant aquesta època s'aixecaren noves naus, com la que forma la part nord de la fàbrica i la gran nau de planta baixa amb coberta de tipus *shed* contigua (que es construïa el 1943). Els filats i teixits que fabricaren als Comtals portaven la marca "Galgo", que encara es pot veure en forma de relleu en l'extrem sud de la fàbrica. També va fer la pa-

Conjunt fabril vist des del pont de la via. (foto: Jaume Serra)

rada del ferrocarril de la RENFE,¹¹ que es va inaugurar per la festa major de sant Jaume de 1946, va reformar la casa de l'amo i va fer el conjunt de cases baixes unifamiliars que caracteritza la colònia entre 1945 i 1952. La majoria d'aquestes obres es deuen a l'arquitecte Sala que treballava per a les empreses dels Villà.

L'ocupació als anys quaranta era d'uns 280 treballadors, bàsicament dones, i declarava un espai productiu d'uns 1000 m².¹² Amb la crisi del tèxtil dels anys seixanta, el 1964 l'empresa entrava en recessió fins a paraitzar totalment la fabricació tèxtil.

Aquest període representa l'època daurada de la colònia dels Comtals. Més enllà de l'ampliació de les instal·lacions, també representa un període de paternalisme industrial, com es veu a les festes majors. La del 1946 va suposar la benedicció de la nova estació de tren, amb assistència d'autoritats militars, religioses, de la RENFE, judicials, policials i civils, com l'alcalde de Manresa; amb discursos dels treballadors tot agraïnt a l'amo el tracte rebut i parlament del sr. Miguel Villà, parlant a favor del règim i de la política laboral del franquisme.¹³ Els diumenges es feia missa a la capella situada vora la casa de l'amo, l'oficiava el capellà que vivia en un pis de la colònia

o després venia de Manresa, els treballadors hi havien d'anar perquè es controlava l'assistència. Els Villà passaven l'estiu a la colònia, vivien a la torre dels amos que va ser molt reformada, es van fer jardins al seu entorn, tenien piscina, explotaven un gran hort dit el fruiterar, etc.

La crisi del tèxtil va afectar la marxa de la fàbrica que va parar l'any 1964 i es va tancar tot seguit. Posteriorment els diversos espais de la fàbrica s'han anat reutilitzant per a diverses empreses.

Del tancament del tèxtil a l'actualitat

Pràcticament 10 anys després del tancament, el 1976, s'instal·là als Comtals La Metalúrgica Textil, una de les empreses tradicionals de maquinària tèxtil de Manresa, que fins llavors estava instal·lada a l'antiga fàbrica Lluvià a la cantonada entre el carrer Guimerà i el passeig de Manresa. Aquesta empresa, juntament amb la Sociedad Anónima de Fundería, era propietat de la família Sallés, coneguts industrials del metall des d'abans de la Guerra Civil. Van adquirir tot el complex, van construir nous edificis al costat de la fàbrica i modernitzaren els accessos a la zona industrial. L'any 1977 es convertia en Funderia Condals, en una fàbrica nova situada en un solar a tocar

dels habitatges. Estan especialitzats en components dels frens per a cotxes i exporta la major part de la producció. Hi treballen 85 persones i també genera altres 150 llocs de treball.

La Colònia Els Comtals al llarg dels darrers anys s'ha rehabilitat, s'han reconstruït els blocs de pisos i s'han arreglat moltes de les cases baixes, al mateix temps que es renovava la urbanització de la zona. Mentre, a l'altre costat de la carretera, s'ha fet una nova urbanització que ha transformat tota l'àrea (des de la depuradora d'aigües residuals fins al sud de la fàbrica) en un polígon industrial unificat. D'altra banda, la torre de l'amo i tota la seva parcel·la va ser comprada per l'Ajuntament de Manresa (2004) i cedida a AMPANS per a residència. Aquesta entitat hi està fent una profunda renovació i també construeix un edifici nou dins el recinte murallat de la torre de l'amo.

L'arquitectura d'una colònia completa

Els Comtals segueix la clàssica ordenació d'una colònia industrial perquè disposa d'un conjunt d'edificis fabrils, l'escola, la casa del director, la torre de l'amo, l'església (que és una capella d'origen romànic) i la colònia obrera formada per cases seriadades d'una planta a més de dos blocs de pisos. A més, disposava d'altres serveis ja desapareguts com una botiga, un estanc, el teatre i un bar i restaurant tradicional de la zona que s'havia convertit en un bar de carretera (cal Francesc). També disposava de servei de metge que venia de Manresa. La colònia disposava de l'estació de tren i d'un moll de mercaderies per al tren.

El conjunt fabril

L'estil del conjunt industrial es pot qualificar com d'arquitectura industrial academicista i es tracta d'un complex d'edificacions industrials de diverses èpoques: s'inicia l'any 1861 amb la primera fàbrica unificada, s'amplia el 1918 amb la fàbrica nova i es completa a partir de 1942 amb les darreres ampliacions i unes naus de planta baixa.

Vista de l'ala sud amb la marca del llebrer. (foto: Jaume Serra)

El principal edifici industrial és una fàbrica de pisos emplaçada en paral·lel al riu amb dues ales clarament diferenciades de planta baixa i 2 pisos i un cos central amb un tercer pis més les golfes que està jerarquitzat sobre la resta. Les dues ales estan edificades en èpoques diferents, la del sud i el cos central són de 1918, tot i que els dos cossos finals del sud són més nous. L'ala de la cara nord és de 1942. Per la cara oest aquest gran edifici limita amb un carrer al que s'accedeix pel mig i no té sortida pels costats.

A la dreta del carrer central mirant al sud hi havia l'edifici de planta baixa on es situava la manyaneria. Al seu costat la imponent xemeneia de secció hexagonal. Al costat un altre edifici de planta baixa destinat a la fusteria. Al costat hi ha un bonic transformador elèctric que anava amb la turbina de la fàbrica. Aquest antic transformador té una estilitzada teulada a quatre vessants. Al seu costat hi ha un altre transformador que era de companyia elèctrica que aportava l'energia que faltava a la fàbrica. La planta d'aquestes edificacions s'adapta al traçat de la via del ferrocarril. En la mateixa línia més cap al nord, hi ha una nau amb coberta de tipus shed o de "dent de serra" construïda el 1944. En

aquesta nau hi havia els telers de la fàbrica en la darrera etapa.

Més al nord hi ha fins a sis edificis més: l'estació del tren de 1946 (enderrocada el 2012), que era de planta i primer pis amb un porxo al davant; dues cases d'habitatges unides per la façana principal, una de més gran que té la façana de l'est de forma semicircular i dóna just a sobre de la resclosa del salt d'aigua (que primer contenia 4 habitatges i que als anys quaranta en va mantenir 2 i els altres es van convertir en l'escola), i una de planta baixa –abandonada i amb les finestres tapiades– a l'entrada del recinte i (que feia d'estanc); entre aquest edifici i el següent hi havia l'antic teatre de la colònia. Seguint el canal, hi ha un edifici de dos pisos que té la façana coronada en forma de frontó corbat i que ara està abandonat; a la planta baixa hi havia la botiga, que encara conserva en la façana lateral un preciós rètol esgrafiats dels anys trenta en el que es llegeix «Cooperativa Obrera Manresana, sucursal nº 1 els Condals». Al primer pis hi havia tres habitatges (dels que s'ha suprimit l'escala i el passadís exterior d'accés); al final del canal hi ha la gran nau de planta baixa adossada a la fàbrica amb coberta de tipus shed. Finalment, entre el carrer d'accés al re-

Torre de l'amo i capella. (foto: Lluís Virós)

cinte i la via del tren hi ha una nau llarga de planta baixa que servia de moll de càrrega cobert per a vagonets de tren. Al seu costat i a la dreta de la porta d'entrada al tancat del conjunt fabril hi ha l'edifici de la porteria on el porter registrava les bosses del personal que sortia de la fàbrica.

Les edificacions amb un valor patrimonial més alt són el cos central i l'ala sud de la fàbrica principal. El cos central és una edificació de planta quadrada i tres pisos amb estructura vertical de murs de paredat i columnes de fosa. És probable que es construís a la dècada de 1920, amb altres ampliacions fetes per Ramon Bach. A més, originàriament aquest cos no connectava amb l'ala nord de l'edifici. La seva façana principal destaca per un acurat tractament estètic. Els pisos estan separats per bandes de maó vermell, que també s'utilitza en els ampits, els brancals i els arcs de les finestres, i l'arrebossat del mur havia estat pintat de blanc. A les golfes també s'utilitza el maó per dibuixar una sanefa i hi ha dos ulls de bou, un a cada costat, emmarcats de la mateixa manera. La planta baixa té una

gran obertura que permet, fins i tot, entrar-hi automòbils; en el primer i segon pis hi ha tres finestres, una de més gran tripartida a la part central i dues de més estretes i de la mateixa alçada a cada costat, totes tenen un arc rebaixat. En el tercer pis canvia el tractament i el gran finestral està partit en quatre parts amb un petit arc de mig punt cadascuna, mentre que les finestres laterals repeteixen l'esquema però només partides en dues parts. La part més alta de la façana, que es correspon amb les golfes, té els acabats més acurats perquè hi ha la inscripció amb el nom de l'empresa: Fàbrica "Els Condals" de Ramon Bach y hermano. Tot plegat està emmarcat amb ceràmica i amb la sanefa esmentada, que es combina amb la decoració de la cornisa. La part superior està coronada amb un frontó corbat de maó folrat de trencadís ceràmic de color blau. Aquesta façana en conjunt, que no està en gaire bon estat de conservació, unifica els diferents edificis i els dona un toc de distinció arquitectònica amb un estil de modernisme tardà. A les golfes d'aquest cos central hi havia el dipòsit de l'aigua. Des d'aquí la sirena cridava els

treballadors i treballadores a la feina. Als baixos hi havia les turbines i probablement aquí també hi havia la màquina de vapor. A l'esquerra d'aquesta torre central hi ha un altre cos una mica més enretirat que conté l'escala enrajolada i amb barana de ferro, per aquí s'accedeix als diversos pisos. Probablement aquest era el cos central de la fàbrica anterior. Aquí hi havia les oficines de la fàbrica.

La part més antiga de l'ala sud presenta la mateixa estructura de paredat i columnes esveltes de ferro colat. Aquest tram d'edifici ja existia abans de 1918 i tenia cinc finestres i una façana lateral amb quatre més, el que fa pensar en una estructura de tres alineacions de columnes i quatre naus. La primera ampliació de 1918 es va fer allargant la mateixa estructura amb la mateixa estètica fins a tres finestres més.

El cos sud de l'edifici presenta una façana solcada de grans finestrals, que segueix alguns dels tractaments del cos central, com la divisió dels pisos amb línies horitzontals formades amb maó, l'arrebossat pintat de blanc i també es remarquen els ampits i els

Un dels carrers d'habitatges de cases barates. (foto: Lluís Virós)

arcs rebaixats de les finestres amb el mateix material. D'aquesta manera, les diverses ampliacions de l'edifici no es distingeixen exteriorment.

Al costat mateix hi ha dos cossos més que es van construir als anys 40 i 50. D'aquesta manera la nau s'allarga fins a cinc finestres més. A la paret de l'extrem sud hi ha el relleu de ceràmica o terracota que representa un gos, un llebrer, perquè "Galgo" era el nom de la marca de l'empresa a l'època dels Villà.

L'organització del treball a la fàbrica era la següent. Al cos esquerra de la torre central, a la planta baixa hi havia les metxeres i els manuars, al primer pis les contínues, al segon els aspis i els plegadors. Al cos de la dreta de la torre central: a la planta baixa les cardes i els batans, al primer pis les contínues i al segon pis el retort. Els telers estaven situats a la nau de planta baixa i amb teulada de dent de serra que hi ha a davant de l'ala esquerra de la fàbrica. La fusteria estava al costat del transformador de la companyia i la manyaneria al costat sud de la xemeneia.

La finca dels Comtals

En una gran parcel·la situada a l'oest de la fàbrica i del ferrocarril, hi ha la casa senyorial de l'amo, actualment forma part de l'associació AMPANS, que hi manté un centre d'acollida per a persones amb disminució psíquica o trastorns de comportament, amb una capacitat per a 30 places.

La finca comprèn la casa de l'amo, el celler, la capella, una masoveria i un jardí, tot plegat delimitat per un mur de pedra. També conté altres instal·lacions com un dipòsit d'aigua, una piscina, una font exterior i diversos pous.

La capella té una sola nau coberta amb volta apuntada i reforçada amb arcs torals. És d'origen romànic, del segle XII, però ha sofert modificacions i restauracions, en una de les quals, feta als anys 50, s'allargà considerablement la nau cap a ponent. A sol ixent té un absis semicircular cobert amb volta de quart d'esfera. Al mur de migdia s'alça un campanar de torre i s'obren dues finestres de mig punt adovellades que corresponen a refecions obrades en l'edifici. Té dos por-

tals d'accés, un a la banda nord i l'altre a ponent. Una arcada serveix d'unió entre l'antiga i la nova nau. L'aparell és fet amb blocs de pedra disposats en filades. Es tracta d'una església senzilla que funcionaria com una capella rural lligada al mas Comtals.

La torre de l'amo és un edifici noucentista gran, exempt, de planta quadrada, amb soterrani, planta baixa i un pis. Presenta quatre façanes d'uns 20 m cadascuna i a les quatre cantonades hi ha torres de 2 pisos d'alçada. La coberta és a quatre vessants amb un terrat quadrat al mig amb barana de balustrada. Les façanes nord i sud presenten 3 grans obertures a la part central del primer pis, que havien servit de galeria. La façana oest, la principal, té la porta d'accés i el conjunt d'obertures són més petites, totes finestres i un balcó al centre del primer pis. La façana est té una tribuna de planta baixa i dos pisos al centre i un balcó a la part sud. El conjunt es completa amb el celler, que és una edificació contigua situada al nord-est de la torre, de soterrani i planta baixa i coberta en forma de terrat, que connecta amb el de la

casa. Al sector oest de la finca hi ha la porta d'accés i al seu costat la casa del porter. No gaire lluny, al sud-oest, hi ha la masoveria, que consta d'un edifici gran de planta baixa i un pis i dues edificacions de planta baixa que s'havien utilitzat per a usos agrícoles. El jardí està format per la resta de la finca, que està envoltada per una tanca de pedra. Està dividit en dos sectors: a l'est hi ha un jardí d'estil romàntic que s'està recuperant després d'anys d'abandonament, i a l'oest el jardí és d'estil neoclàssic amb dos gran parterres plans. El jardí romàntic aprofita el desnivell del terreny i està partit en feixes. Té un recorregut dins del bosc amb decoració, escales, una font i terrasses. Es tracta d'un estudi conjunt per gaudir de la natura.

Sota la torre de l'amo a tocar la via del tren hi havia un extens hort dit el "Fruiterar" on es cultivaven molts arbres fruiters.

La finca tenia una gran extensió de terreny dedicat sobretot al cultiu de vinya. El raïm s'elaborava a la mateixa finca als cellers annexos a la torre de l'amo. També es collien moltes ametlles. El masover de la finca era qui tenia cura de l'hort, dels camps de conreu i de les feines agrícoles.

Els habitatges obrers

Els habitatges de la colònia estan situats a l'oest del conjunt, a l'altre costat de la carretera C-55 i a uns 200 m de la fàbrica. Es tracta d'un conjunt d'habitatges d'estil anglès amb planta baixa i pati construïdes entre 1945 i 1952 i dos blocs d'habitatges de planta baixa i tres pisos, un dels quals es va rehabilitar el 2001 i l'altre es va enderrocar i s'ha construït de nou el 2007 amb el mateix espai edificable. Hi ha un total de 80 cases en 10 grups de 8. Presenten façana al carrer i tenen un pati al darrera. Són de 81 m² i el pati de 69. A la façana hi ha una porta central amb arc de mig punt i els brancals remarcats en maó i dues finestres amb persiana de llibret. La coberta és a dues vessants. Les cases eren obra de l'arquitecte Sala, que treballava normalment per a la família Villà. El conjunt de la urbanització ha estat arranjat, els carrers asfaltats i s'ha habilitat una zona d'ús comú amb un parc

Edifici de la botiga. (foto: Lucía Juárez/Lluís Virós)

i un camp de futbol, i també s'han enjardinat alguns parterres.

El sistema energètic

Com totes les fàbriques de riu, els Comtals depèn energèticament de la hidroelectricitat, amb una resclosa original que ja havia proporcionat energia hidromecànica, primer amb rodes i després amb turbines, i una altra resclosa complementària situada més al sud per produir més electricitat. Com la resta de fàbriques del Cardener i el Llobregat, també tenia màquines de vapor per produir energia durant els períodes de baix cabal, especialment a l'estiu i a l'hivern. Just al davant de la fàbrica, es veu l'esvelta xemeneia i la sala de la màquina de vapor i fa pocs anys, encara es conservaven a la masoveria dues màquines de vapor que sembla que havien servit per produir energia durant les restriccions elèctriques dels anys quaranta i cinquanta.

En el lloc on hi ha la resclosa situada al costat nord de la fàbrica, ja n'hi havia una al segle XVIII que portava aigua als molins paperers i que potser era d'origen medieval. El 1870, la societat Vidal, Vallès i Cia. va augmentar l'alçada de la presa i la va configurar tal i com és actualment per fer funcionar tres turbines, dues de la marca gironina Planas i Flaquer, que a final de segle proporcionaven 100 CV de potència.

Està situada 1.200 m aigües avall de la resclosa de la fàbrica del pont de Rajadell i 950 m abans de la resclosa dels Torrents. És una resclosa corbada de 132 m de llargada dividida en dos trams: el principal, de 110 m, i el que fa d'accés al canal, de 22 m, en el que hi ha dues grans comportes. Està orientada cap al marge dret del riu, on hi ha el canal que porta l'aigua a la fàbrica. Té una secció trapezoïdal i una alçada superior als 3 m. Està feta de pedra i morter sobre un llit de pedra. El tram recte que hi ha al costat del marge dret funciona com a sobreexidor. El canal és d'obra i mesura 62 m fins a la fàbrica. Pràcticament no hi ha canal de desguàs perquè aquest es troba a pocs metres del riu.

La fàbrica tenia una altra resclosa que està situada 600 m avall de la fàbrica dels Comtals i a 150 m del terme de Castellgalí. És una resclosa lleugerament corbada de 70 m de llargada, orientada cap al marge dret del riu, on hi ha dues grans comportes que donen accés al canal que porta l'aigua a la centraleta. Té una secció trapezoïdal i una alçada superior als 4 m. Està feta de pedra i formigó i, a la zona de les comportes, hi ha un arrebossat que simula un mur de carreu regular. El canal és d'obra i mesura 885 m fins a la central, dels quals, els 120 primers estan dins el terme de Manresa i la resta, com la centraleta, en el de Castellgalí,

envoltat per les instal·lacions d'un club de golf. En el primer tram hi ha un sobreixidor. El canal de desguàs és excavat i mesura uns 100 m fins al riu. La resclosa va ser construïda per l'empresa Ramon Bach y Hermano a la dècada de 1920 per completar l'aprovisionament d'energia elèctrica als Comtals. Des de la central elèctrica, un sistema de cables elèctrics retorna l'energia elèctrica a la subestació de la fàbrica, seguint un camí paral·lel al canal.

Els edificis dels Comtals en el catàleg d'arquitectura de Manresa

El *Pla especial de protecció del patrimoni històric, arquitectònic, arqueològic i paisatgístic de Manresa* de l'Ajuntament de Manresa ha incorporat els Comtals al catàleg per la seva importància històrica, social, de model arquitectònic (colònia industrial) i paisatgística.

Així, el catàleg protegeix les construccions originals de la colònia, preservant les seves tipologies característiques, així com la composició volumètrica i l'expressivitat de les seves façanes en funció de l'ús original que tenia cadascuna de les construccions que formen part de la Colònia obrera. Pel que fa a les noves construccions adossades o afegides, es podrien suprimir o remodelar. També protegeix els valors paisatgístics de l'entorn, de manera que es preservin els camps visuals.

Pel que fa a la finca de la torre de l'amo, es protegeixen les construccions originals, tot preservant les seves tipologies, la seva composició volumètrica i l'expressivitat de les seves façanes en funció de l'ús original que disposava cadascuna de les construccions. La capella es protegeix en la seva totalitat per la seva importància històrica i artística.

També es protegeix la resclosa original, de manera que les actuacions de restauració no podran suposar aportacions de reinvençió o nou dissenyi l'adequació a les normatives sectorials relatives a la seguretat i funcionament de la resclosa es resoldran de la manera més compatible amb els valors acredi-

tats del bé catalogat. També es protegeix de manera parcial la part de canal situada en el terme de Manresa, amb la seva configuració i el seu traçat originals.

NOTES

1. Aquest article inclou el treball desenvolupat per al *Pla especial de protecció del patrimoni històric, arquitectònic, arqueològic i paisatgístic de Manresa* (2010) que, al seu torn, prové del treball encomanat per les àrees de Cultura i de Territori de l'Ajuntament de Manresa (2004): *Estudi del patrimoni industrial de Manresa. Història, arquitectura i proposta de rutes turístiques* (vegeu la bibliografia). En aquest treball, Esteve Serra va redactar la història de la colònia i l'arquitecta Lucía Juárez la descripció arquitectònica. Tot plegat, s'ha actualitzat amb la visita recent del Centre d'Estudis del Bages i les aportacions dels senyors Salvador Mallafre i Josep Manzano i dels participants en el "Taller de Memòria Viva" realitzat l'any 2007.
2. De fet, va obtenir l'estatut de colònia, com la fàbrica del Guix, a partir de la Llei d'Aigües de 1866 (Clua, 2001).
3. La història dels Comtals ha estat tractada específicament per diversos autors: Josep Camprubí (1994) li va dedicar un dels seus articles al *Regió7* i Àngels Solà (2007: 94-96) i Llorenç Ferrer (2011: 455-457) n'han tractat en els seus llibres sobre la industrialització de la Catalunya central, mentre que Rosa Serra (2001) en va fer una nota en el seu llibre sobre les colònies industrials catalanes.
4. Vilanova i altres (2010).
5. Ferrer (2011: 455).
6. Solà (2007).
7. Solà (2007: 95-96).
8. Solà (2007: 95-96).
9. Ferrer (2011: 456).
10. El procés de compra a Solà (2007) i el de la unificació de les instal·lacions a Ferrer (2011).
11. La notícia es tracta àmpliament al periòdic *Manresa* els dies 24, 27 i 30 de juliol de 1946.
12. Arxiu Comarcal del Bages, fons: Arxiu Municipal de Manresa: "Relación de las industrias enclavadas en este término municipal", 9 de octubre de 1941 i Arxiu Administratiu de Manresa: "Relaciones de obreros y familiares (...) a efectos de pago de subsidios y seguro de enfermedad..." lliurats per cada empresa a la Delegación Provincial de Barcelona de la Comisaría General de Abastecimientos y Transportes el juny de 1946.
13. *Manresa*, 24, 27 i 30 de juliol de 1946.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

CAMPRUBÍ, Josep; *Fàbriques i empreses. 10 anys de reportatges a Regió 7 1984-1994*, Fundació Caixa Manresa, Manresa, 1994.

CLUA, Jordi, *processos hidràulics i aplicació de la legislació pel foment de la població rural a les colònies industrials*, Els llibres de la frontera, Barcelona, 2001.

FERRER, Llorenç, *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Fundació Noguera i Pagès Editors SL, Barcelona, 2011.

GARCIA, Gal·la; SARDANS, Jordi i altres, *Història de les associacions de veïns de Manresa, Federació d'Associacions de Veïns de Manresa*, Manresa, 2004.

JUNYENT, Roger. "A l'avantguarda de les foneries". *Regió7*, 27.1.2013.

OLIVERAS, Josep, *La consolidació de la ciutat industrial: Manresa (1871-1900)*, Ed. Caixa de Manresa, Manresa, 1986, 300 p.

SERRA, Esteve; JUÁREZ, Lucía; VIRÓS, Lluís; TORNER, Jordi; SERRA, Jaume, *Estudi del patrimoni industrial de Manresa. Història, arquitectura i proposta de rutes turístiques*, Àrea de Cultura i Àrea de Territori de l'Ajuntament de Manresa, Manresa, 2007.

SERRA, Rosa, *Colònies tèxtils a Catalunya*, Fundació caixa de Manresa i Angle editorial, Manresa, 2001.

SOLÀ PARERA, Àngels; Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860), Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 2004.

TALLER DE MEMÒRIA VIVA. *Memòria Viva dels Condals*. Ajuntament de Manresa. 2007

VILANOVA, Antoni; CAMPS, Anna; LLANERAS, Eugeni; VIRÓS, Lluís; CUCURELLA, Marc; BESORA, Ramon, *Pla especial de protecció del patrimoni històric, arquitectònic, arqueològic i paisatgístic de Manresa*, Ajuntament de Manresa, Manresa, 2010.

Informació oral i fotografies facilitades per Salvador Mallofré que va viure la infantesa a la Colònia Els Comtals.

Informacions i fotografies facilitades per Pepita Burgués Burgués, Fina Maraver López, Manuel Burgués Serrabasses, Josep Manzano, Rosa Colomer Treveria, Antonio Maraver López, habitants dels Comtals que van participar en el "Taller de Memòria Viva" realitzat l'any 2007.

Informació facilitada per Carles Planes, enginyer tècnic industrial antic responsable de Fecsa.

Jaume Serra i Lluís Virós

Historiadors